

УДК 378.015.31-053.81:17.022.1]:7

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2022.3.12>**Стрельцова Світлана Вікторівна,**

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва

Інституту мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0003-4612-911X

s.strieltsova@kubg.edu.ua

РОЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У РОЗВИТКУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ

У статті розглянуто інтеграційний взаємозв'язок мистецтв у формуванні особистості, основні позиції розвитку духовності людини, здатність молоді оцінювати процеси індивідуального становлення та зростання. Саме сприйняття навколишнього середовища, наявність позитивних і негативних процесів у формуванні та готовність до індивідуального переосмислення реальності стоїть в основі мистецької свідомості й духовності людини. Основним компонентом збагачення морального життя молоді є вплив сталих художніх образів, які виступають підґрунтям для подальшого її розвитку.

Здатність особистості переосмислювати інформацію, визначати головні мистецькі, духовні, культурні цінності підкреслюють принципи сформованості та індивідуальності. Сьогодні мистецькі заклади освіти виступають провідником у формуванні особистості та її духовного й культурного становлення. Через інтеграційні можливості мистецьких дисциплін, враховуючи різні засоби й методи, відбувається розвиток, поглиблюється й формується духовне, культурне, мистецьке, особистісне світосприйняття студента.

Становлення особистості відбувається через відображення творчої уяви та можливості створення художніх образів, що свідчить про сформоване світобачення молодої людини. Здатність сприймати будь-яке середовище й перетворювати його на позитивну творчість говорить про її духовність та зрілість. Духовність має у своїй основі багатокомпонентну складову до якої можна віднести: культуру як втілення багатьох аспектів, релігію, мистецтво, ціннісні орієнтири, формування особистості, наукові пізнання та філософію.

В основу формування художнього образу ми можемо закладати здатність переосмислення побаченого, почутого, прочитаного, аналіз мистецького твору в цілому. До процесу психічно-розумової діяльності творчої особистості ми відносимо прослуховування музики та читання літературних творів, де через слово та звук, використовуючи метафору й емоційне наповнення, відбувається образотворення, синтез відчуттів та народжується мистецький твір. Сформований образ на основі музичного твору, набуває більш емоційного забарвлення, бо посилюється вже готовим емоційним наповненням музики, яка допомагає обрати відповідну колористичну гаму, або сформувати більш виразний, гіперболізований вигляд.

Інтегративні засади навчання дозволяють формувати в студентів мистецьких дисциплін відповідне ставлення до середовища, культурних цінностей та сприяють розвитку духовного потенціалу мистецької молоді. Дослідивши особливості формування особистості, складову духовності та засоби створення художнього образу в процесі вивчення мистецьких дисциплін, можна скласти основні принципи творчої діяльності молоді в закладах вищої освіти. Отже, різні мистецькі дисципліни здатні впливати на формування художнього образу засобами живопису й графіки через музичні та літературні твори.

Ключові слова: інтеграція мистецьких дисциплін, духовність, формування особистості, інтерпретація мистецького твору, музика, образотворче мистецтво.

Streltsova Svitlana. THE ROLE OF INTEGRATION OF ART DISCIPLINES IN THE DEVELOPMENT OF THE SPIRITUAL POTENTIAL OF YOUNG PEOPLE

The article considers the integration relationship of Arts in the formation of personality, the main positions of the development of human spirituality, the ability of young people to evaluate the processes of individual formation and growth. It is the perception of the environment, the presence of positive and negative processes in the formation and readiness for individual rethinking of reality that is at the heart of a person's artistic consciousness and spirituality. The main component of enriching the moral life of young people is the influence of stable artistic images that serve as the basis for its further development.

The ability of a person to rethink information, determine the main artistic, spiritual, and cultural values emphasize the principles of the formed personality and individuality. Today, artistic educational institutions act as a guide in

the formation of the individual and its spiritual and cultural development. Through the integration capabilities of art disciplines, taking into account various means and methods, the student's spiritual, cultural, artistic, and personal worldview is developed, deepened, and formed.

The formation of personality occurs through the image of creative imagination and the possibility of creating artistic images, which indicates the formed worldview of a young person. The ability to perceive any environment and turn it into positive creativity indicates its spirituality and maturity. Spirituality is based on a multicomponent component, which can include: culture as the embodiment of many aspects, religion, art, value orientations, personality formation, scientific knowledge and philosophy.

We can base the formation of an artistic image on the ability to rethink what we have seen, heard, read, and analyze a work of art as a whole. We refer to the process of mental and mental activity of a creative person as listening to music and reading literary works. Through word and sound, using metaphor and emotional content, images are created, sensations are synthesized, and a work of art is born. An image based on a piece of music gets a more emotional color, because it is enhanced by the already ready-made emotional content of music, which helps to choose the appropriate color scheme, or form a more expressive, hyperbolized look.

Integrative principles of teaching allow students of art disciplines to create an appropriate attitude to the environment, cultural values and contribute to the development of the spiritual potential of artistic youth. We studied the features of personality formation, the component of spirituality and the means of creating an artistic image. In the process of studying art disciplines, it is possible to draw up the basic principles of creative activity of young people in higher education institutions. So, various artistic disciplines are able to influence the formation of an artistic image by means of painting and graphics through musical and literary works.

Key words: integration of art disciplines, spirituality, personality formation, interpretation of a work of art, music, Fine Arts.

Вступ. Життя суспільства, в умовах сучасності, спирається на моральні принципи та норми, які є загально визначеними. Це є однією з основ духовності молоді сучасної людини, на яку накладаються реальні звичаї суспільства з великою різноманітною кількістю як позитивних, так і негативних процесів навколишнього середовища та впливу на нього сили прогресу.

Все це обумовлює можливість існування різних варіантів розвитку духовності людини, яка входить в доросле життя, беручи за початок відліку критерії оцінювання свого світосприйняття та процесів, які розвиваються навколо нього. Саме внаслідок цього відбувається формування та зростання духовного потенціалу молоді, готовність до індивідуальних та колективних дій, здатність переосмислювати та оцінювати сучасну реальність.

Саме це можна спостерігати в українському суспільстві сьогодні, де діяльність людей віддзеркалюється в історичному становленні певної системи цінностей та соціально-моральних відносин. Де розвиток духовної складової, збагачення морального життя не може відбуватися без участі й впливу сталих художніх образів на формування та становлення особистості молоді людини, на його світосприйняття, в умовах демократичного суспільства.

До теми, яку ми розкриваємо в нашій статті, зверталось багато вчених та дослідників у педагогічному, психологічному, мистецькому напрямі. Проблематикою пізнання закономірностей формування художнього образу різними художніми засобами та відображенням в них дійсності займалися Л. Виготський, Л. Дорфман, М. Каган, В. Кубланов, П. Якобсон. Художньо-образне сприйняття у мистецькій освіті та особливості комунікативної взаємодії з творами мистецтва вивчали такі дослідники як: О. Олексюк, М. Ткач, Л. Прокоф'єва, О. Рудницька, М. Батюта, Л. Воєводіна, О. Головіна, Л. Григоровська. Розвідки у визначенні структури закономірностей формування образу проводили В. Зінченко, Ю. Гусєв Д. Леонтєв, С. Смірнов.

Формування особистості починається з моменту усвідомленого сприйняття себе в соціумі. Тобто на формування молоді людини має значний вплив середовища в якому вона знаходиться. Так з малечку в індивіда, який ще перебуває на етапі накопичування та поглинання зорової, поведінкової, чуттєвої, загальноосвітньої інформативної складової, закладаються основні принципи формування свого «Я», як втілення душевного та духовного стану людини. Під час такого становлення відбувається розвиток психічного

рівню, який дозволяє керувати своєю поведінкою та діяльністю, виражати самосвідомість та здатність діяти відповідально [1]. Результатом такого формування можна вважати здатність особистості самостійно переосмислювати інформацію, регулювати свою поведінку та діяльність, свідомо визначати головні духовні, мистецькі, культурні цінності, зберігаючи свою індивідуальність.

Сьогодні на мистецькі заклади вищої освіти покладається одна з основних задач формування особистості та її духовного й культурного становлення. Інтеграція мистецьких дисциплін, різними засобами та методами, дозволяє розвивати, поглиблювати, формувати духовне, культурне, мистецьке, особистісне світосприйняття студента.

Індивідуальне становлення молодшої людини та світосприйняття залежить від її уподобань, професійних здібностей, інтересів, життєвих цілей які формуються в певну систему і набувають спрямованого змісту. Так світосприйняття прямопропорційно залежить від професії або виду діяльності та може бути суб'єктивним. Враховуючи індивідуальність кожної особистості та суб'єктивне сприйняття середовища, виникає унікальне формування предметного й образного світу навколишньої реальності [7].

З малечку дитина пізнає світ засобами візуального та тактильного сприйняття. Розвиваючись, звичайне сприйняття переходить в порівняльний аналіз, узагальнення й висновки, тим самим створюючи сталі образи з різними притаманними ознаками такими як форма, розмір, співвідношення, ритм, властивості, колір, звучання [11].

Свідченням сформованого світобачення є мистецька діяльність людини її образотворення, а саме створення художнього образу через формування творчої уяви. Такі образи можуть бути сформовані через метафоричний, музичний або літературний твір, через досвід пізнання, сприймання життєвих ситуацій, споглядання природи, екскурсії та відвідування виставок [8].

Здатність молодшої людини сприймати будь-яке середовище й перетворювати його на позитивну творчість говорить про її зрі-

лість та духовність. Духовність має у своїй основі багатокомпонентну складову до якої можна віднести: культуру як втілення багатьох аспектів, релігію, мистецтво, ціннісні орієнтири, формування особистості, наукові пізнання і філософію.

Методом репрезентативного опитування творчої молоді були встановлені основні ключові компоненти які формують цілісне сприйняття цього розуміння в процентних співвідношеннях. Якщо провести аналіз складової формування духовності людини, то 33% складає саме культура в її цілому розумінні. Формування особистості та релігія складають 14%, третину в цьому списку займає мистецтво в усіх його видах, 9% ціннісні орієнтири та 10% наукові пізнання.

Кожна особистість, у такому випадку ми будемо говорити про студента, як сформовану молодшу людину, наділена надзвичайно багатим творчим потенціалом. Для його розкриття, під час навчання використовується технологія творчого розвитку особистості, яка максимальна спрямована на формування креативних здібностей, здатність приймати неординарні рішення, генерувати оригінальні ідеї. Ця технологія спирається на основні методи навчання такі як: пізнання за джерелом інформації, за логікою передачі й сприймання інформації, за ступенем самостійного мислення, за ступенем керування навчальною інформацією.

Для творчої особистості найкращим розвитком творчих здібностей та правильного формування сприйняття середовища мають бути обов'язковим – читання книг, відвідування виставок й вистав, концертів з можливістю подальшого обговорення, аналітичного розуміння та результативного висновку. Спираючись на дослідження психологів, розвиток творчого мислення можливий за застосуванням спеціальних прийомів. До них можна віднести прийоми та вправи когнітивного спрямування: проведення аналогії, асоціювання понять, генерування ідей, виокремлення протилежних властивостей, створення образу тощо.

В розвитку духовного потенціалу особистості студентської молоді велике значення

має вміння перетворювати отриману інформацію на особистий досвід, вміти узгоджувати досвід з науковим змістом знань, активно долучатися до самостійної діяльності, самоосвіти, саморозвитку, самовираження в процесі опанування знаннями, здійснювати контроль знань та їх трансформацію.

Галузь людської культури – мистецтво та всі його види завжди були між собою споріднені, всі мають один творчий компонент – таланти, як прояв геніальності. Так про єдність мистецтв та їх вираження говорив литовський художник і композитор Мікалоюс Чюрльоніс: «Музика чи, фарби, поезія ... Важлива суть. Важлива думка. Звук – шкаралупа горіха. Думка – його ядро. Думка і в лінії, проведені олівцем, і в мазку, залишеному пензлем. Філософія об'єднує фарби, звуки, поетичне слово. Геній нічим не обмежує себе. Геній не вибирає засобів. Геній – це перш за все творець думки. А звук, колір, слово – це лише засоби, щоб розповісти їй» [5, с. 3; 9]. У цих словах втілено найглибше розуміння культурного, духовного, емоційного сприйняття мистецтва.

Під час роботи зі студентською молоддю, на практичних заняттях, обов'язково треба вводити прослухання музичних творів та перегляд картин. Так музичні твори можуть навіювати цілісний художній образ для втілення його на площині й навпаки, емоційний художній твір може надихати на створення музичної композиції.

У мистецтві відомо багато таких прикладів, а саме: Ференцом Лістом була написана симфонічна поема «Битва гунів» за мотивами фрески Вільгельма фон Каульбаха з одноіменною назвою. Макс Регер для створення чотирьох симфонічних поем (Tondichtungen) спирався на твори Арнольда Бекліна «Пустельник», «Гра у хвилях», «Вакханалія» і «Острів мертвих». Клод Дебюссі створював свої «Ноктюрни» під впливом однойменних картин Джеймса Вістлера та пейзажів Вільяма Тернера. Український композитор Валерій Кікта зобразив трансформацію фрескового живопису у симфонію для арфи з оркестром «Фрески Софії Київської». Органічно поєднує свою музичну та художню діяльність

Святослав Крутиков, його живописні полотна лягають в основу власних музичних творів.

Будь-який вид мистецтва – це відображення реальності, яке пройшло переосмислення та мистецький відбір через призму творчої особистості. Створення картини або художнього образу не може відбутися без емоційного, змістовного, духовного, професійного наповнення, глибокого особистісного ставлення до подій навколо. Так у творчій людини відбувається створення «образу» через загальні процеси сприйняття, роздумів та вражень.

В образотворчому мистецтві створення художнього образу може бути втіленням засобами графіки та живопису. В обох випадках в першооснову лягає єднання об'єктивного й суб'єктивного сприйняття дійсності. Для втілення цього образу мають об'єднатися: уява, спостереження, аналіз, художнє сприйняття, розуміння форми й професійний досвід. Між формуванням художнього образу та загального образу з'являється грань розмежування. В образі ми бачимо загальні риси справжнього об'єкта (щось вимальовується) в художньому – втілення результатів розумової діяльності, синтезу відчуттів (має глибокий емоційний вплив) [4].

Задля формування художнього образу, студент має отримати настанови, переосмислити побачене, сформувані цілісний образ та передати його на площині створюючи певну форму через результат психічної діяльності. Для більш точного або векторно направленного образотворення, можуть використовуватись музичні твори, літературні твори.

Музика та література також процес психічно-розумової діяльності творчої особистості, тож результатом стає емоційно наповнений твір. Між словом та образом також існує незмінна основа. При створенні художнього образу через слово, можна використовувати метафору, яка в цілому є вже втіленням образу. Окремий уривок, як портрет літературного героя, в уяві митця формує готовий художній образ, який засобами живопису або графіки набуває конкретного втілення на площині. Формування художнього образу, спираючись на музичні твори, набуває більш емоційного забарвлення, бо посилюється вже

готовим емоційним наповненням музики, яка допомагає обрати відповідну колористичну гаму, або сформувати більш виразний, гіперболізований образ.

В закладах вищої освіти, на дисциплінах мистецького спрямування, для розуміння та формування художнього образу можна вводити елементи емоційного впливу. Використовувати їх з метою налаштування та навчання загальної картини у вигляді прослуховування музичних творів, або літературних уривків, поезії. Так будуть утворюватися максимально переосмислені та наповнені духовною складовою та життєвим змістом твори мистецтва.

Матеріали та методи. Для встановлення та порівняння рівня духовного потенціалу, сформованості особистості у сприйнятті художнього образу, було проведено дослідження та анкету-

вання студентів першого, четвертого курсу спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» освітнього рівня (бакалаврського) освітньої програми 023.00.01 «Образотворче мистецтво» Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка. Дане дослідження може лягти в основу для розробки стратегії розвитку та формуванню духовного потенціалу молоді засобами інтеграції мистецьких дисциплін.

Задля з'ясування сприйняття, формування й створення художнього образу студентами засобами образотворчого мистецтва та музики, із реалізацією творчо-діяльнісного компонента, було проведено дослідження рівня емоційно-перцептивного, когнітивного сприйняття. Запропоновано прослухати музичний твір та зобразити його художній образ засобами живопису.



Роботи студентів 1 курсу спеціальності 023 «Музика луна» (створення художнього образу музики).

Метою проведення дослідження стало з'ясування готовності студентів до поглибленого формування духовного та культурного сприйняття Всесвіту й особистісного становлення студента. Результати дослідження

показали, що 50% студентів першого курсу можуть пов'язати між собою мистецькі дисципліни та сприймають різні види мистецтва як одну загальну складову у формуванні художнього образу. Інші 40% опитаних студентів частково можуть сформувати художній образ та зобразити його на площині. 10% не змогли встановити відповідної залежності між

різними видами мистецтва та інтегративної складової дисциплін. Натомість 80% студентів четвертого курсу впевнено змогли сформулювати залежність між мистецькими, музичними, літературними творами, з відповідним їх відображенням у художньому образі, створеному засобами живопису та графіки. З них 20% відчують взаємозв'язок мистецтв, можуть сформулювати емоційно-когнітивний образ, але не можуть передати його на площині. З 25 опитаних студентів першого та четвертого курсу бакалаврату 75% зазначили, що впевнено можуть спиратися у формуванні образу на інші види мистецтва такі, як музика, літературні твори, поезія. Вивчення інтегрованого курсу «мистецтво» в загальноосвітніх закладах та розвинуті когнітивні навички дозволяють їм легко формувати уявний образ та реалізовувати його у своїй творчій діяльності. Серед опитаних 10% вміють грати на музичних інструментах або мають початкову музичну освіту, що значно впливає на їх світосприйняття та можливість отримувати додаткове емоційне наповнення творчої діяльності. Ще 5% допустили можливість опановування іншими видами мистецтва (музикою) задля самореалізації, введення у власну практичну діяльність. Останні 10% визначили для себе, що можуть сприймати різні види мистецтва, але не проводять між ними спорідненості та можливості реалізації художнього образу й мистецького задуму. Також було встановлено, що сучасна молодь віддає більше часу на прослуховування музичних творів як класичних, так і сучасних, ніж на літературні читання. Музичні композиції налаштовують на роботу та задають відповідний настрій, доповнюють робочий процес.

Результати. Результати дослідження вказують на засвоєння студентами інтеграційних підходів освіти в загальноосвітніх навчаль-

них закладах. Дослідження продемонструвало готовність молодого покоління до сприйняття мистецтва як полікультурного явища. Також воно стало підтвердженням взаємозв'язку між духовністю студента та його культурною освіченістю, на що значно впливає його виховання, рівень знань та професійна підготовка. Таким чином, за період навчання (ступень бакалавра) студенти мають можливість перебувати в комунікативному та міждисциплінарному взаємозв'язку. Можуть розвивати й поглиблювати свої вміння, знання та навички в професійній діяльності. Інтегративні засади навчання дозволяють формувати в студентів мистецьких дисциплін відповідне ставлення до середовища, культурних цінностей та сприяють розвитку духовного потенціалу мистецької молоді. Опитування довело, що різні мистецькі дисципліни здатні впливати на формування художнього образу засобами живопису та графіки.

Висновки. Таким чином, дослідивши особливості формування особистості, складову духовності та засоби створення художнього образу в процесі вивчення мистецьких дисциплін, можна скласти основні принципи творчої діяльності молоді в закладах вищої освіти. Ми можемо надалі робити розвідки у цьому напрямку, встановлюючи інтеграційні можливості взаємозв'язку та взаємовпливу видів мистецтва.

У зв'язку із вищевикладеним матеріалом формування професійної діяльності прямопропорційно залежить від середовища, культурних цінностей та духовності молоді. На заклади мистецької освіти може бути покладена значна частина впровадження інтеграційного впливу на формування особистості через мистецькі дисципліни. Адже вивчення впливу середовища на засвоєння та розвиток мистецьких здібностей потребує більшої уваги й поглибленого дослідження.

Література:

1. Андрос Є. Сприймання. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України, 2002. 742 с.
2. Гумен О. В. Кікта. Концертна симфонія для арфи з оркестром «Фрески Софії Київської». *Студії мистецтвознавчі*. Київ : ІМФЕ НАН України, 2009. № 4(28). С. 74–79. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27660/10-Humen.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.08.2022).
3. Мазепа В. І. Художня творчість як пізнання. Київ : Наукова думка, 1974. 213 с.

4. Медведев Л. Г. Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку : учебное пособие. Москва : Просвещение, 1986. 159 с.
5. Межелайтис Э., Савицкас А. Чюрленис. Москва : Искусство, 1971. 110 с.
6. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / авт. кол., наук. кер. В. О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2008. 208 с.
7. Психологічні закономірності творчого сприймання інформаційних індикаторів реальності : монографія / В. О. Моляко, І. М. Біла, Н. А. Ваганова / за ред. В. О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2015. 145 с.
8. Рудницька О. П. Мистецтво у контексті розвитку духовної культури особистості. *Художня освіта і проблеми виховання молоді* : зб. наук. статей. Київ : ІЗМН, 1997. С. 3–10.
9. Стрельцова С. В., Кузьменко Г. В. Кореляція творчої діяльності митців крізь призму синестезії. *АРТ-платФОРМА*. Київ, 2021. № 4 (2). С. 13–44. DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.4.2021.13-44>
10. Фомічова Н. М. Вплив духовних цінностей на розвиток творчої особистості. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття* : зб. матеріалів XVII Міжнародних педагогічномистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької / наук. ред.: Г. І. Сотська, М. П. Вовк. Вип. 3 (15). Київ : Талком, 2020. С 81–84. URL: http://ipood.com.ua/data/NDR/nonNDR_publications/3_15_2020_Rudnytska_zbirnyk.pdf (дата звернення: 23.06.2022).
11. Rudolf Arnheim. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. The regents of the university of California Berkeley and Los Angeles, 1960. 403 p.

References:

1. Andros Ye, (2002). *Sprymannia. Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk* [Perception. Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv : Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Humen, O.V. (2009). *Kikta. Kонтсертна симфонія для арфи з оркестром «Fresky Sofii Kyivskoi»* [V. Kikta. Concert symphony for harp with orchestra «Frescoes of Sophia of Kyiv»]. Kyiv : IMFE NAN Ukrainy. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27660/10-Humen.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
3. Mazepa, V.I. (1974). *Khudozhnia tvorchist yak piznannia* [Artistic creativity as knowledge]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Medvedev, L. H. (1986). *Formirovanie graficheskogo hudozhestvennogo obraza na zanyatiyah po risunku* [Formation of a graphic artistic image in drawing classes] Moskva : Prosveshchenye [in Russian].
5. Mezhelaytis, E., & Savitskas A. (1971). *Chyurlionis* [Čiurlionis]. Moskva : Iskusstvo [in Russian].
6. Moliako, V.O., Avt. kol. (2008). *Psykholohichne doslidzhennia tvorchoho potentsialu osobystosti* [Psychological research of the creative potential of the individual]. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
7. Moliako, V. O., Bila, I. M., Vahanova N. A. (2015). *Psykholohichni zakonomirnosti tvorchoho spryiman'ia informatsiinykh indykatoriv realnosti* [Psychological patterns of creative perception of information indicators of reality] Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
8. Rudnytska, O. P. (1997). *Mystetstvo u konteksti rozvytku dukhovnoi kultury osobystosti* [Art in the context of the development of the spiritual culture of the individual] Kyiv : IZMN [in Ukrainian].
9. Streltsova, S. V., & Kuzmenko, H. V. (2021). *Koreliatsiia tvorchoi diialnosti myttsiv kriz pryzmu synestezii* [Correlation of creative activity of artists through the prism of synesthesia] Kyiv : ART-platFORMA [in Ukrainian].
10. Fomichova, N. M. (2020). *Vplyv dukhovnykh tsinnosti na rozvytok tvorchoi osobystosti* [The influence of spiritual values on the development of a creative personality]. H. I. Sotska, M. P. Vovk (Eds.), *Nepererвна pedahohichna osvita KhKhI stolittia* : zб. materialiv XVII Mizhnarodnykh pedahohichnomystetskykh chytan' pamiati prof. O.P. Rudnytskoi. Vyp. 3 (15), (pp. 81–84). Kyiv : Talkom. URL: http://ipood.com.ua/data/NDR/nonNDR_publications/3_15_2020_Rudnytska_zbirnyk.pdf [in Ukrainian]
11. Rudolf Arnheim (1960). *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. California Berkeley and Los Angeles [in English].